

"לבניינה של תורה"

שיחה שנמסרה בביהמ"ד מפי מו"ר רה"י – חלק רצט

"זְכַל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עֵשֶׂר אֲעִשְׂרֶנּוּ לָךְ"

"עֵשֶׂר תְּעִשֶׂר"

אומר הקב"ה: בדקו אותי וראו שאכן כך זה עובד.³

זו לשון הטור בהלכות צדקה⁴: "ואל יעלה בלבו עצה לומר איך אחסר ממוני ליתנו לעניים" – יהודי עלול לחשוב שלא הגיוני שייתן מעשר או חומש ממשכורתו עליה עמל בעמל כפיו, ומלמדנו הטור שהדבר תלוי בהשקפתו על העולם: "כי יש לו לדעת שאין הממון שלו, אלא פיקדון לעשות בו רצון

המפקיד. וזה רצונו שיחלק לעניים ממנו, וזהו החלק הטובה שיהיה לו ממנו".

משכורת זו הינה פיקדון שקיבל מרש"ע על מנת שימלא בעזרתו את רצון הקב"ה, כבכל דבר בחיים, וזהו החלק שיעמוד לו לטובה מכל

ממונו. ממשיך הטור, אבי הפסיקה בישראל: "ועוד, כי הדבר בדוק ומנוסה כי בשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו, אלא אדרבה תוסיף לו עושר וכבוד".

הרמ"א פוסק זאת הלכה למעשה. הוא מביא שתי דעות, בתחילה כתב על הצדקה: "והיא מעשרת. ואסור לנסות את הקב"ה כי אם בדבר זה". לאחר מכן מביא את הדעה השנייה: "ויש אומרים: דווקא בנתינת מעשר מותר לנסות הקב"ה, אבל לא בשאר צדקה". לדעה זו דווקא במעשר

בשבוע שעבר פנה אלי אחד מבוגרי הישיבה בעניין יוזמה חדשה בנושא שאינו מדובר כל-כך, והוא: מעשר כספים. יהודי זה מקפיד מזה שנים רבות לתרום מעשר מרווחיו לישיבה בה הוא למד – לישיבת "הכתל". כעת, התעורר בו רצון לחזק את עניין זה בציבור התורני והדתי, ואפילו בציבור הכללי. אמרתי לו שאתרום את חלקי הדל בעניין, ואדבר על כך ביום שלישי בשיחה השבועית.

"וּבְחֲנוּנֵי נָא בְּזֹאת"

הנביא מלאכי מביא לנו את דבר ה', האומר לעם ישראל¹: "הֲבִיאוּ אֶת פֶּלַח הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצֵר... וּבְחֲנוּנֵי נָא בְּזֹאת אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲפַתַּח לָכֶם אֶת אַרְבוֹת הַשָּׁמַיִם וְהִרִיקְתִּי לָכֶם בְּרֶכֶת עַד בְּלִי דִי".

הגמרא במסכת תענית² מלמדת אותנו דבר גדול מאוד. הגמרא מלמדת אותנו שאסור לנסות את הקב"ה אף בדברים המובטחים בתורה. אולם, ישנו תחום אחד בו מותר לנסות את הקב"ה, כדברי הפסוק במלאכי: "וּבְחֲנוּנֵי נָא בְּזֹאת"

¹ פרק ג, פסוק י

² דף ת, עמוד ב – דף ט, עמוד א: "אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש, אמר ליה: אימא לי פסוקיך! – אמר ליה: עשר תעשר. אמר ליה: ומאי עשר תעשר? – אמר ליה: עשר בשביל שתתעשר. אמר ליה: מנא לך? אמר ליה: זיל נסי! אמר ליה: ומי שרי לנסויה להקדוש ברוך הוא? והכתיב לא תנסו את ה'! אמר ליה: הכי אמר רבי הושעיא: חוץ מזו",

³ עיין פרישה, יורה דעה, סימן רמז, סעיף קטן יד, בשם המהרש"ל: "לפי שאין כאן ניסיון, שבודאי הקדוש ברוך הוא מעשיר אותו".

⁴ יורה דעה, סימן רמז

פרט הלכה למעשה בדברי ה"שולחן ערוך" והפוסקים.

"עשר בשביל שתתעשר"

אומרים חז"ל על הפסוק: **"עֶשֶׂר תַּעֲשֶׂר אֶת כָּל־תְּבוּאֹת זְרַעְךָ"** – **"עֶשֶׂר בִּשְׁבִיל שֶׁתִּתְעַשֵּׂר"**¹⁰. זהו מבט שאיננו רגילים אליו. מסופר ש"החזון איש" התייחס למעשר כספים כדבר גדול מאוד, ואמר שנתנית מעשר כספים מביאה לכך שבבית יהיו פחות אסונות, מחלות ופגעים. רבים הסיפורים המובאים בספרים על כך¹¹. דברי ה"חזון איש" מופיעים מפורשות בחז"ל¹²: **"תרעא דלא פתיח למצותא פתיח לאסיא"**. היינו, לעיתים נגזר על יהודי להוציא הוצאות כספיות. אכן, ישנם אופנים שונים בהם יוציא את הוצאותיו. הדבר תלוי ברצונו אם ייתן את כספו לצדקה ויזכה, או ייתנו לרופאים, חלילה.

"כי ממה הכל ומיך נתנו לך"

סבור אני שהדבר מונח ביסוד הסתכלותנו על החיים. ברוך ה', זכינו בבית מדרשנו לשמוע מרבותינו על האמונה כיסוד החיים, בבחינת **"וְצִדִיק בְּאֱמוּנָתוֹ יִחִיה"**¹³, ואנו משתדלים להמשיך להשמיע זאת.

מצוות רבות מבוססות על הכרת הבורא כנותן לנו את אוצרות חיינו. ספר "החינוך" מאריך בזה במספר מצוות. למשל, זהו עניינה של מצוות פדיון הבן – כאשר נולד לאדם בנו הבכור עליו להכיר טובה ולתת אותו לרבש"ע¹⁴. כך הוא עניינן של מצוות נוספות כראשית הגז, כתרומות ומעשרות ועוד. מכיוון

כספים מותר לנסות את הקב"ה, ולדעה זו נטה הבית יוסף.

ראשיתו של מנהג מעשר הכספים היא במנהגו של יעקב אבינו המפורש בפסוקים, שכאשר יצא לדרך ולבנות את בית ישראל, התיירא מאחיו נרוצה להורגו ונדר⁵: **"אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הנה אשר אנכי הולך... וכל אשר תתן לי עֶשֶׂר אֶעֱשֶׂרְנוּ לָךְ"**. אכן, מובא בראשונים⁶ שכבר אברהם אבינו נתן מעשר לשם בן נח.

ישנו דיון נרחב בהלכה, ביחס לעצם חיובו של מעשר הכספים. אך הוא אינו מעיסוקנו כעת. כוונתי כעת לברר את עקרונות הדברים, ולנסות להפיק מהם לקחים אל החיים. על כן נתמצת אותו בקצרה.

בפוסקים ישנן שלוש דעות בעניין הזה: יש אומרים שזהו חיוב מדאורייתא; יש פוסקים הסוברים שהחיוב הוא רק מדרבנן; ויש נוקטים שזהו רק בגדר מנהג⁷. לכן, ככל נושא בהלכה שיש בו צדדים לכאן ולכאן יש מקום לחלק למעשה בין מקרים שונים. מדברי האחרונים, למשל החתם סופר⁸, עולה שתשובתן של שאלות רבות בנדון זה נעוצה בבירור שאלה בסיסית זו.

הפוסקים דנים בנוגע לחיוב מעשר כספים במקרים שונים: האם חיוב זה חל אף על מתנות שקיבל לחתונה? האם חיוב זה חל אף על דירה שקנו עבורו⁹? יש ללמוד ולברר את הדינים כבכל דבר בהלכה. כך דרכם של יהודים – לא נבהלים משאלות, ומבררים כל

¹⁰ תענית, דף ט, עמוד א
¹¹ עיין מעשה איש, חלק א, עמוד קמד
¹² במדבר רבה, פרשה ט, אות יא. פירש במתנות כהונה: **"שער שאינו פתוח לצדקה יהא פתוח לרופא"**.
¹³ חבוקוק, פרק ב, פסוק ד
¹⁴ ספר החינוך, מצווה יח: **"משרשי מצוה זו, שרצה השם ליזכותנו לעשות מצוה בראשית פרינו, למען דעת כי הכל שלו, ואין לו לאדם דבר בעולם רק מה שיחלק לו השם יתברך בחסדיו. ויבין זה בראותו כי אחר שיגע האדם כמה יגיעות וטרח כמה טרחים בעולמו והגיע לזמן שעשה פרי. וחביב עליו ראשית פריו כבבת עינו, מיד נותנו להקדוש ברוך הוא. ומתרוקן רשותו ממנו ומכניסו לרשות בוראו"**.

⁵ בראשית, פרק כח, פסוקים כ-כב
⁶ עיין פרקי דרבי אליעזר, פרק כז: **"רבי יהושע בן קרחה אומר: אברהם התחיל ראשון לעשר בעולם, לקח את כל מעשר סדום ועמורה וכל מעשר לוט בן אחיו ונתן לשם בן נח, שנאמר: ויתן לו מעשר מכל"**. עיין עוד רמב"ם, הלכות מלכים, פרק ט, הלכה א, ובנושאי כלים שם.
⁷ עיין בספר מעשר כספים, פרק ו; אהבת צדקה, פרק ד, אות ב
⁸ בשו"ת, חלק יורה דעה, סימן רלב
⁹ עיין אהבת צדקה, פרק ד, סעיף סא, ובמובא שם.

והעדיפות לחלוקה. הדבר אינו פשוט בימינו בכלל. למשל, לא אחדש אם אגיד שרבו הרמאים¹⁶. ההלכה אומרת¹⁷ שבמקרה ופוגש בך מקבץ נדבות באופן אקראי, הרי הוא ”עני המחזר על הפתחים”, ויש לתת לו אך מתנה מועטת, בפרט שאיננו יכולים כיום לדעת במה המדובר. אכן, ודאי ש”עניי עירך קודמים”, וכל שכן שעניי משפחתך קודמים לעניי עירך¹⁸.

ברצוני להוסיף עוד נקודה, ששמעתי ממור”ר הרב יעקב כץ שליט”א. אברך נדרש לעיתים למסור את נפשו על לימוד תורה, מתוך הבנת חשיבות התורה. לשם כך הוא ומשפחתו מוותרים בשלבים מסוימים על מנעמי העולם¹⁹. הורה מור”ר הרב כץ שגם לו יש עניין לעשות חשבון של מעשר כספים. גם אם לא יוכל לתת מעשר מכל ממונו, והוא אכן פטור משום שאין לו כדי צרכי ביתו²⁰ – כך הורה מור”ר הרב נבנצל שליט”א במצבים מסוימים – עדיין רצוי שיקיים את העניין הגדול, שה”חזון איש” הזהיר עליו רבות, והוא לחשב את הכנסותיו ולהפריש מעשר כספים, אפילו מחלק מסוים.

את מעשר הכספים יש לחשב, אלמלא כן לא חלה בו סגולת העשירות²¹. בעבר למד פה מישהו בן למשפחה אמידה, שאף היה חברותא שלי, שסיפר לי שאביו הורה לרואה-החשבון

שכך, יהודי החי חיי תורה ומצות יודע שיש להניח מקום גם לזולת. הוא מכיר בכך שהוא אינו חי לבדו, כפי שעלול להיות במקומות אחרים, שחלילה אין בהם חינוך לאורה של תורה. התורה מחנכת אותנו לכך בהטמיעה בנו את ההכרה שרשב”ע הוא הנותן, הוא המפקיד, ואת ההבנה שלאמתו של דבר כל המצוי בעולם הוא ממנו ומכוחו, וממילא כל המבט משתנה.

ניתן להבחין בכך כשמתבוננים בהתנהגותו של ילד קטן. אם יתנו לילד חמש סוכריות ויבקשו ממנו את אחת מהן – חומש, או אחת מעשר סוכריות – עשירית, לרוב הוא יתקשה בכך מאוד. ילד הוא טבעי ואמתי, אלא שהוא אינו שם לב שמישהו אחר הוא זה שנתן לו את עשר הסוכריות, וכאשר הוא עצמו יבקש ממנו סוכרייה, הילד יסרב: הרי זה שלו! גם אנו במידת-מה ילדים מגודלים ביחס להשקפתנו על החיים. גם אנו חשים כאילו נוטלים מאיתנו את שלנו: ”מה זאת אומרת? זה שלי!”, והרי הכל ממנו יתברך!

פעמים רבות מזכירים בבית מדרשנו את דברי הרמב”ן בסוף פרשת ”בא”¹⁵, שמסתמא שגורים על לשונם של רבים, כפי שאכן ראוי: ”שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו”, ומסיים הרמב”ן: ”הכל בגזרת עליון” למעשינו יש משמעות. האמונה בשכר ועונש היא אחד מעמודי היהדות. אמנם, המקורות שהבאנו לעיל: ”עשר בשביל שתתעשר”, ”ובחנוני נא בזאת”, הם ייחודיים, אך לאמתו של דבר כל המצוות מבוססות על העיקרון שיש בורא, המביט ומשגיח, ומשלם לאדם כפועלו.

”בְּאֵרֶח עֲדָקָה אֶהְיֶה”

מבחינה מעשית, ישנם מספר עקרונות בהלכות צדקה ומעשר כספים הקובעים את הקדימות

¹⁶ עיין כתובות, דף סח, עמוד א: ”דאמר רבי אלעזר: בואו ונחזיק טובה לרמאין, שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום”. פירש רש”י: ”שאנו מעלימין עין מן העניים אבל עכשיו הרמאים גורמים לנו”.

¹⁷ שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רנ, סעיף ג, וש”ך סעיף קטן ד

¹⁸ עיין שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רנא, סעיפים ג-ד

¹⁹ אגב, אני סבור שבדרך זו בסופו של דבר מגיעים ליותר. ביכולתי לכתוב ספרים על ההשגחה האלוקית המיוחדת על אלו המחליטים להיות מלומדי תורתו.

²⁰ עיין ברמ”א שם

²¹ עיין אהבת חסד, חלק ב, פרק יח, סעיף ב. עיין עוד כנסת הגדולה, יורה דעה, סימן רמט: ”כדי שיהא מותר לנסות לשם יתברך ושיזכה בזה למעלת העושר, שיעשה חשבון מכל אשר יש לו ומכל עשרה יפריש אחד לא פחות ולא יותר... ואחר שהפריש מן הקרן יסתחר במעותיו, ובכל חצי שנה יעשה חשבון ויראה מה שירויח...ויקח המעשר”.

ברצוני להזכיר את ידידנו, הקשור לבית מדרשנו, הרב יצחק נריה שליט"א. בשנים האחרונות הוא נכנס לעניין העמדת התורה בציבור הדתי-לאומי. הוא פונה אל ציבור זה ואומר: "רבותי, אם לא יהיו תלמידי-חכמים גדולים עם כיפה סרוגה לא נתקיים. הכל עומד על התורה! עלינו להצמיח תלמידי חכמים בישיבות ועלינו להיות שותפים בעניין הזה! "עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכה מאשר"²⁴. חוב זה מוטל עלינו! אפילו רק מצד העובדה שאנו מעוניינים שלילדינו יהיו מחנכים ומלמדים טובים". הוא פועל בעניין זה רבות ונצורות. הוא נותן מימד, שלצערנו הגדול בציבורנו הוא אינו מהעומדים על הפרק, ואף חוששים מלדבר עליו. בינתיים אנשים מפסידים בכך שאינם מקיימים את מצוות צדקה כדבעי. היה ניתן לזכות את הנותנים בזכויות רבות, ועולם התורה שלנו היה גדל עשרת מונים.

אצלי הדבר ברור – אעז לומר זאת לסיום – שאם כל בוגרי ישיבת "הכתל" היו מחליטים לתת מעשר כספים לישיבה בה הם נבנו, והיו גם אברכים במשך מספר שנים, אין לי ספק שהיינו יכולים לקדם את הישיבה עוד מדרגות רבות ולהעצימה, לבנות, לשכלל ולהגדיל תורה בבית מדרשנו. לפיכך, קורא אני לשומעים לזכור את הדברים הללו בבוא הזמן, הן את מעלת מעשר הכספים ואת החוב ההלכתי ומוסרי לישיבה כמקום שבו למדתי תורה וקניתי אורחות חיים.

לחשב את חשבונות המעשר מכל רווח ורווח. מעיקר הדין יש להפריש מעשר, והמהדר מפריש חומש²².

"ותמכה מאשר"

ברצוני להוסיף עוד נקודה, שלעיתים איננו חשים בנוח לאומרה. אך ייתכן שאם איננו אומרים אותה אנו חוטאים. במדרש תנחומא נאמר²³: "עשר תעשר" – עשר בשביל שתתעשר, עשר כדי שלא תתחסר. רמז למפרשי ימים – כלומר, סוחרים הנוסעים בדרכים – "להפריש אחד מן עשרה לעמלי תורה". אומרים הפוסקים שמשמע ממדרש זה שעיקר מצוות הצדקה והמעשר היא לתנם לעמלי תורה. גם בזה שייכים אותם העקרונות שהזכרנו קודם – כל הנצרך או כל הקרוב קודם.

ברצוני לומר דבר מאוד חשוב. רוב רובם של ציבור הלומדים בישיבתנו יוצאים בשלב מסוים לחיי המעשה. הלוואי שיוסיפו ויגדלו בתורה עוד שנים מספר מעבר למסגרת "ההסדר", ויבנו את תורתם ומידותיהם ואת ביתם. בחיי המעשה, צריך לדעת שיש חובה גדולה מבחינה הלכתית ומבחינה מוסרית בעניין מעשר הכספים. על החובה ההלכתית כבר הרחבנו את הדיבור. מבחינת סדרי העדיפויות ודאי שיש חוב של הכרת הטוב אל המקום שבו בניתי את אורחותי חיי ואת ערכי, אל הישיבה שבה עמדתי על דעתי בגיל מכריע זה. ודאי שישנו חוב הלכתי, ובפרט חוב מוסרי, של הכרת הטוב אל הישיבה בה למדנו ולחזק את בניין התורה ואת יכולתנו להוסיף ולבנות עוד בישיבה. הרי לכולנו נוח שיש מזגן בבית המדרש, למשל, אולם מזגנים אלה לא 'צמחו' מהאוויר, התקנתם ואחזקתם עולות לישיבה הון רב. בסופו של דבר, בעוד מספר שנים מקום התורה הזה יתבסס על תרומותיהם של ציבור היושבים כאן, אם יזכו. אם לא – הקב"ה ייתן בדרכים אחרות. אנו עוסקים בחובתו של האדם.

²² עיין אהבת חסד, חלק ב, פרק יט, סעיף ג

²³ פרשת ראה, סימן יח; מובא באהבת חסד, שם

²⁴ משלי, פרק ג, פסוק יח

